STAATKUNDE EN STRATEGIE.

Beschouwingen over de voorgeschiedenis van den wereldoorlog en over de operatieplannen voor den veldtocht van 1914, ook in verband met de belangen van Nederland.

DOOR

W. G. F. SNIJDERS,

Luitenant-Generaal b. d.

II.

(Vervolg en slot van blz. 306).

De operatieplannen voor den veldtocht, waarmede de wereldoorlog in 1914 een aanvang genomen heeft, zijn nu al sedert vele jaren een onderwerp, waarover de meeningen van bevoegde beoordeelaars sterk uiteenloopen.

In het bijzonder geldt zulks voor het Duitsche operatieplan, dat niet alleen verdedigd wordt, maar zelfs groote bewondering vindt; terwijl er anderzijds, uit verschillenden hoofde, slechts afkeuring aan ten deel valt. Het wordt dan beschouwd als de grondoorzaak van de Duitsche nederlagen, en van de rampen, die het volk van dat land getroffen hebben.

Ook ten aanzien van de strategische ontwerpen, die Frankrijk, Rusland en Oostenrijk in 1914 voor den oorlog in uitvoering gebracht hebben, bestaat nog allerminst eenstemmigheid.

In mijn werk over de eerste periode van den wereldoorlog en de daarop verschenen aanvulling betreffende de gedenkschriften van Generaal von Moltke, heb ik mijn zienswijze nopens de op het westelijk strijdfront toegepaste operatieplannen, breedvoerig ontwikkeld. En ik heb daarbij een, wat men noemt: „scherpe critiek in afkeurenden zin", bepaaldelijk omtrent het Duitsche plan, uitgesproken; waartoe ik *moest* overgaan, omdat ik mijn op grondige studie berustende overtuiging naar waarheid en onpartijdig behoorde uit te spreken. Een geschiedschrijver mag geen ander standpunt innemen; hij kan en mag in zijn oordeel geen „zachtzinnigheid" betrachten, als er geen reden voor is.

Ik heb in het algemeen niet te klagen over de wijze waarop mijn werken over den oorlog in binnen- en buitenland ontvangen zijn. Dat Hollandsche anti-militairisten ze „afgebroken" hebben — nu ja, dat spreekt van zelf en daaraan ben ik sedert jaren gewoon.

Intusschen moet ik hier terugkomen op de quaestie der operatieplannen, bepaaldelijk op die van het Duitsche. Want juist in den laatsten tijd hebben verhandelingen van verschillende schrijvers het licht gezien, die daaromtrent meeningen uitspreken en bijzonderheden ver-

melden, waarmede ik in mijne beschouwingen geen rekening kon houden.

Ik bedoel hierbij in de eerste plaats: de nieuwe uitgaaf door Wolfgang Foerster, Oberarchivrat aan het Rijksarchief te *Berlijn* en luitenant-kolonel b.d. van diens zeer verdienstelijk en hoogstaand werk: *„Graf Schlieffen und der Weltkrieg"*, *(Mittler & Sohn, Berlin,* 1925). De eerste uitgaaf van dat boek kwam voor in de opgaaf van door mij bestudeerde literatuur in mijn „Wereldoorlog", en ik betuigde in dat geschrift mijn instemming met een door dien schrijver uitgesproken meening; hoewel ik het niet eens was met zijn opvatting nopens de verdiensten van v. Schlieffen's operatieplan. In den hier en daar eenigszins gewijzigde nieuwen druk van het belangrijke werk spreekt de heer Foerster andermaal zijn groote waardeering uit voor den arbeid van Graaf von Schlieffen; maar hij behandelt daarin ook, zij 't in het kort, de in mijn boek besproken plannen omtrent het oprukken der Duitsche legers niet alleen door het neutrale België, doch óók door ons eigen land. Ik kom op deze zaak later terug; ik wensch nu allereerst mede te deelen, dat ik de gelegenheid gezocht en gevonden heb om met den heer Foerster persoonlijk schriftelijk in relatie te treden. En het was mij bijzonder aangenaam, van Z.H.Ed.gestr. een zéér uitvoerig schrijven te ontvangen, waarin de geachte Oberarchivrat mij nadere inlichtingen en verklaringen deed toekomen, zoowel omtrent het beginsel, dat aan het Duitsche operatieplan van 1914 ten grondslag lag, als aangaande de quaestie of daarin ook het voornemen lag opgesloten om Duitsche troepen door ons onzijdig Nederland te doen oprukken.

Al ben ik niet tot het inzicht gekomen, dat ik in mijn boek het operatieplan Schlieffen-v. Moltke onjuist of onredelijk beoordeeld heb, wil ik toch de mij door Luitenant-Kolonel Foerster kenbaar gemaakte argumenten niet stilzwijgend voorbijgaan. Ik zal er dus hier openlijk en eerlijk op antwoorden. Daarbij zal ik ook een paar andere werken, als waarop ik zoo even doelde, ter sprake brengen, n.l. de *„Streitfragen des Weltkrieges 1914—1918"*, door Ernst Kahisch, Luitenant-Generaal b.d. (Bergers Literarisches Büro und Verlagsanstalt, *Stuttgart,* 1924), alsmede het groote werk van het Duitsche Reichsarchiv: *„Der Weltkrieg 1914 bis 1918"*, Erster Band, *„Die Grenzschlachten im Westen" (Mittler & Sohn, Berlin* 1925). Dit boek kan beschouwd worden als te zijn het eerste deel van den *officieelen* arbeid over den wereldoorlog van den voormaligen Duitschen grooten generalen staf.

Om nu te kunnen geraken tot een juiste, onwederlegbare opvatting nopens de vraag: of het Duitsche operatieplan voor 1914 al dan niet gepast, oordeelkundig en doeltreffend genoemd moet worden, moet ik de vraag: *„wat* een zoodanig plan in aard en wezen behoort te zijn, welke beteekenis en welke bepaalde strekking het dient te bezitten", uit een algemeen en principieel oogpunt beschouwen. Ik begin daartoe mijn steun te zoeken bij een deskundige, wiens onwraakbare bevoegd-

heid bij mij boven elken twijfel staat; bij een man, die wel is waar reeds bijna een eeuw geleden overleden is, maar die niettemin nog altijd, zoowel door Duitschers als door niet-Duitschers, geacht wordt te zijn de hoogstaande grootmeester der krijgskunst. Ik bedoel dat ik nog weer eens in de leer ga bij wijlen den Generaal Karel von Clausewitz, wiens schitterende arbeid, na zijn overlijden in 1831, werd uitgegeven door zijn weduwe Marie von Clausewitz, geb. gravin Brühl, en in 1834 het licht zag. Zijn nagelaten werk „*Vom Kriege*", waarvan reeds de 13e uitgaaf verscheen, is nog altijd de vraagbaak, zoowel van staatkundigen als van strategen, omdat het de leer van den oorlog ontwikkelt op een wijze, die den toets doorstaat van te zijn wetenschappelijk en moreel, ethisch en psychologisch. Waar ik mij op dit meesterlijke boek ga beroepen, ducht ik weinig bestrijding. Want niemand minder dan de groote Generaal von Schlieffen — wiens operatieplan thans aan de orde is — heeft de laatste uitgaven er van bezorgd. En in de door hem geschreven „Einführung" toont hij zich er een warm bewonderaar van. De te mijner beschikking zijnde druk behelst voorts een „*Begleitwort*" van niet minder dan *twaalf* hooge militaire autoriteiten, bijna zonder uitzondering bekend en beroemd uit den wereldoorlog als Duitsche of Oostenrijksche generaals en veldheeren. Ieder hunner schreef eigenhandig eenige regelen, om te getuigen van zijn groote ingenomenheid met dit boek. Men noemt het een „wereldberoemd" geschrift[1]).

Indien tusschen twee of meer staten een geschil, een conflict, bestaat over een ernstig levensbelang voor land en volk, over de welvaart der betrokken natiën, en wanneer de Staatkunde, door haar diplomatieke vertegenwoordigers, er alsdan niet in kan slagen door minnelijk overleg een schikking te bewerken of overeenstemming te verkrijgen, ontstaat een oorlog. Ik spreek hierbij natuurlijk niet over hetgeen voorviel onder vroegere koningen of keizers, die, om zoo te zeggen, van het veroveren en aan hun wil onderwerpen van vreemde landen en landjes hun levenstaak, hun beroep, schenen te maken, zooals b.v. een Lodewijk XIV, een Frederik de Groote, een Napoleon I, *et tutti quanti*, gedaan hebben. Die „wereldveroveraars" behooren, naar iedereen hoopt en verwacht, tot een vervlogen tijdperk; al is het gevaar, dat er nog wederom een dergelijk persoon opstaat, wellicht nog niet zoo geheel en definitief uitgesloten. Maar in den tijd dien *wij* beleven, gaat de internationale staatkunde — terecht en gelukkig — veel meer dan ooit te voren er toe over, te bewilligen en te berusten in het recht van arbitrage, waarbij vertegenwoordigers van verschillende buiten het conflict staande natiën een onpartijdige en wederzijds bevredigende

[1]) Op de Kon. Mil. Academie te *Breda* werd aan ons, als cadets van het 4e studiejaar, bij onze bevordering tot officier, van dit boek een Hollandsche vertaling (door den heer Brouwer) uitgereikt. Dat geschenk is door mij in groote waarde gehouden en nog ongeschonden in mijn bezit.

schikking voorstellen, en overeenstemming bewerken tusschen de in oneenigheid verkeerende staten. De stichtingen van den Volkenbond en van het Internationaal Hof van Justitie geven uitzicht, dat op dien weg nog veel verder zal worden gegaan; al valt er daarom, naar ik meen, nog volstrekt niet op te rekenen, dat de oorlog in de toekomst niet meer zal voorkomen.

Ik resumeer nu eerst eenige stellingen van von Clausewitz, om hem daarna zelf het woord te geven.

De oorlog is een daad van geweld, waardoor elk der beide in conflict zijnde partijen de andere partij wil *dwingen* tot hetgeen zij verlangt. De oorlog is alzoo een handeling der Staatkunde; (ik gebruik liever niet het woord *„politiek"*, omdat het altijd doet denken aan de veelal minderwaardige intrigues der talrijke binnenlandsche „partijen"). Hij is een ernstig en tweesnijdend middel om een doel der buitenlandsche Staatkunde te bereiken, een voortzetting met bijzondere middelen van het gewone staatkundige verkeer.

Door het voeren van den gewelddadigen oorlog beoogt men dus, het verlangde staatkundige doel te verwezenlijken. Elke partij tracht de andere „weerloos" te maken; anders doet de andere het haar. De kracht, die daarvoor ontwikkeld moet worden, dient berekend te zijn naar die van den tegenstander, zooals die blijkt uit diens bekende beschikbare middelen: getalsterkte, geesteseigenschappen, wilskracht en moreel. In de strategie en in de tactiek is bepaaldelijk de numerieke sterkte de maatstaf voor de kans op de overwinning.

De Staatkunde behoort den oorlog te steunen, wil deze het doel treffen. Waar dat niet geschiedt, ligt de oorzaak veelal in onjuiste of verkeerde staatkunde. Staatkunde en Strategie moeten elkaar ook in den oorlog begrijpen en wederkeerig in de hand werken.

Hoe verlangt von Clausewitz nu dat het plan, dat bij den oorlog zal worden uitgevoerd, zal worden ontworpen?

Ik citeer uit het 6e Hoofdstuk van het 8e Boek *„Kriegsplan"*, uit de vijfde der uitgaven van *„Vom Kriege"*, bewerkt door den Graaf von Schlieffen (blz. 644):

„Mit einem Wort, die Kriegskunst auf ihrem höchsten Standpunkte
„wird zur Politik, aber freilich einer Politik, die statt Noten zu
„schreiben, Schlachten liefert.

„Nach dieser Ansicht ist es eine unzulässige und selbst schädliche
„Unterscheidung, dasz ein groszes kriegerisches Ereignis oder der Plan
„zu einem solchen eine **rein militärische** Beurteilung zulassen soll; ja
„es ist ein widersinniges Verfahren, bei Kriegsentwürfen Militärs zu
„Rate zu ziehen, damit sie **rein militärisch** darüber urteilen sollen,
„was die Kabinette zu thun haben; aber noch widersinniger ist das
„Verlangen der Theoretiker, dasz die vorhandenen Kriegsmittel dem
„Feldherrn überwiesen werden sollen, um danach einen rein militä-
„rischen Entwurf zum Kriege oder Feldzuge zu machen. Auch lehrt

„die allgemeine Erfahrung, dasz trotz der groszen Mannigfaltigkeit „und Ausbildung des heutigen Kriegswesens die Hauptlineamente des „Krieges doch immer von den Kabinetten bestimmt worden sind, d.h. „von einer, wenn man technisch sprechen will, nur politischen, nicht „militärischen Behörde.

„Dies liegt vollkommen in der Natur der Dinge. Keiner der Haupt- „entwürfe, welche für einen Krieg nötig sind, kann ohne Einsicht „in die politischen Verhältnisse gemacht werden, und man sagt „eigentlich etwas ganz anderes, als man sagen will, wenn man was „häufig geschieht, von dem schädlichen Einflusz der Politik auf die „Führung des Krieges spricht. Es ist nicht dieser Einflusz, sondern „die Politik selbst, welche man tadeln sollte. Ist die Politik richtig, „d.h. trifft sie ihr Ziel, so kann sie auf den Krieg in ihrem Sinne „auch nur vorteilhaft wirken; und wo diese Einwirkung vom Ziel „entfernt, ist die Quelle nur in der verkehrten Politik zu suchen".

En verder (blz. 645):

„Soll ein Krieg ganz den Absichten der Politik entsprechen, und „soll die Politik den Mitteln zum Kriege angemessen sein, so bleibt, „wo der Staatsmann und der Soldat nicht in einer Person vereinigt „sind, nur ein gutes Mittel übrig, nämlich den obersten Feldherrn „zum Mitglied des Kabinetts zu machen, damit er in den wichtigsten „Momenten an dessen Beratungen und Beschlüssen teilnehme. Dies „ist aber wieder nur möglich, wenn das Kabinett, d.h. die Regierung „selbst, sich in der Nähe des Kriegsschauplatzes befindet, damit die „Dinge ohne merklichen Zeitverlust abgemacht werden können".

Nu is de vraag: hoe is het operatieplan voor den veldtocht van 1914 in Duitschland ontstaan?

Ter juiste beantwoording van die vraag dient vooraf te gaan, de wetenschap of de oorlog in 1914, zooals hij ontstaan is, *noodzakelijk* was?

Heeft Duitschland alles gedaan, wat redelijkerwijze mogelijk was, om hem te vermijden, of beter gezegd, te voorkomen?

Duitschland had zich na 1871 ontwikkeld tot een krachtigen staat, een welvarend rijk. Er was eenheid in het staatsbestuur; de bevolking was eensgezind in het streven om handel en industrie te doen bloeien, kunsten en wetenschappen te beoefenen en te bevorderen.

Het moest op den weg liggen van de Duitsche Staatkunde, door vreedzame ontwikkeling en goede verstandhouding met andere staten, dien toestand te bestendigen en tot verderen bloei te brengen.

Nu zal ik niet beweren, dat het ontbroken heeft aan goeden wil om het daarhéén te leiden, maar het doel is toch *niet* bereikt.

Daargelaten, dat niet getracht is de „revanche-gedachte" in Frankrijk door grootmoedig handelen tot zwijgen te brengen, heeft de buitenlandsche staatkunde aan Engeland en Rusland bepaald aanstoot gegeven; waarvan moet worden erkend, dat er wel eens reden voor

gegeven was. Een zondenregister op te maken, ligt niet in mijn bedoeling; ik wijs in 't kort op de Engeland bedreigende pogingen om diens zeemacht te evenaren; op de onderneming van den Bagdadspoorweg; op het Krüger-telegram; op de minder oordeelkundige uitingen van het temperament des Keizers, enz. Frankrijk paste daarentegen overal maatregelen toe, tot zelfs geldelijken steun aan Rusland, om vijandschap en haat tegen Duitschland aan te kweeken. Had de Duitsche Staatkunde dan harerzijds daartegen niets kunnen, niets moeten doen, zonder de leer van Macchiavelli in practijk te brengen? Elke oorlog is immers te vermijden, indien slechts te rechter tijd gepaste en juiste maatregelen worden genomen. Maar helaas, de Duitsche Staatkunde heeft ontegenzeggelijk sommige vroeger bestaan hebbende vriendschappelijke betrekkingen met andere landen doen te loor gaan en doen overgaan in tegenzin, afkeer, vijandschap.

De voortdurende versterking der weermacht, de uitbreiding der wapeningen te land en ter zee, moesten wel is waar uitdrukking geven aan Duitschland's besef van kracht en aan zijn bewustzijn van onoverwinnelijkheid, maar daardoor werden andere staten niet schuchter gemaakt. Integendeel, zij vonden er aanleiding is om hetzelfde te doen en er ontstond een indirecte oorzaak voor de gespannen verhoudingen in Europa, die jarenlang aan den wereldoorlog zijn voorafgegaan.

Ik stel nu verder nog enkele vragen:

Is het door den oorlog van 1914 te bereiken doel vastgesteld door de Staatkunde, zooals von Clausewitz verlangt?

Is daarbij rekening gehouden met het weerstandsvermogen, met de kracht van de tegenpartij?

Heeft de Strategie, zooals het feitelijk behoort, de uitvoering geleid ter verwezenlijking van het haar voorgeschreven doel, dat de Staatkunde verlangde te bereiken?

Wat was het ware doel van den oorlog?

Heeft de Staatkunde het toegepaste operatieplan verlangd of goedgekeurd?

Hebben Staatkunde en Strategie elkaar wederkeerig geholpen en ondersteund om het beoogde doel te bereiken?

Ik zal deze vragen zoo kort mogelijk beantwoorden, ook met verwijzing naar mij ten dienste staande getuigenissen.

In de vorige bladzijden heb ik, naar ik meen, aangetoond, dat Duitschland in 1914 den oorlog *niet* wenschte, maar hem allerminst vreesde. Andere staten wenschten den oorlog wèl, en hebben er den stoot aan gegeven. De onhandige „blanco-volmacht" aan Oostenrijk was een staatkundige fout van Duitschland, waarvan de bondgenoot misbruik maakte.

Het doel van den oorlog is *niet* vastgesteld door de Duitsche Staatkunde. Het was een doel van de Strategie; en dat was — zooals von

Clausewitz zegt — nog veel erger dan *„ein widersinniges Verfahren"*.

Ik beroep mij hiervoor op den Duitschen rijkskanselier, den heer von Bethmann Hollweg, den leider der Staatkunde van Duitschland vóór en in 1914, die in zijn werk: *„Betrachtungen zum Weltkriege"*, (Reimar Hobbing), *Berlin*, 1919), 1er Teil, op blz. 166—167 schrijft:

„Unsere Militärs hatten, nach meiner Kenntnis seit langem, nur „einen Kriegsplan, basiert auf die untrügliche und unbetrogene Vor- „aussetzung, dasz ein Krieg für Deutschland der Zweifrontenkrieg „sein werde. Der Kriegsplan war: Schnellste Offensive im Westen; „während ihrer ersten Dauer Defensivstellung der deutschen Truppen „im Osten; und erst nach dem erhofften Gelingen der Westoffensive, „Angriffe gröszeren Stils auch im Osten. Nur solche Strategie schien „die Möglichkeit zu bieten, der feindlichen Übermacht Herr zu werden. „Zum Glücken der Westoffensive aber gehörte nach militärischem „Urteil zwingend der Durchmarsch durch Belgien. Politische und mili- „tärische Interessen stieszen hier hart aufeinander. Das Unrecht gegen „Belgien lag auf der Hand, und die allgemein-politischen Folgen des „Unrechts waren zu greifen. Der Chef des Generalstabes, General „von Moltke, verschlosz sich diesen Gedanken keineswegs, erklärte „aber den militärischen Zwang für absolut. *Ich habe meine Ansicht „der seinigen anpassen müssen"* [1]).

Het operatieplan was den Rijkskanselier dus inderdaad sedert lang bekend, al was het door den oorlog te bereiken doel *niet* door zijn regeering vastgesteld. Er is beweerd, dat hij er niet van op de hoogte geweest is, vóór het uitbreken van den oorlog, maar hij zegt hier zelf het tegendeel.

In de *„Streitfragen"* van Generaal Kabisch lees ik: dat er volstrekt niet aan te twijfelen is, of de Rijkskanselier is onderricht geweest van den voorgenomen „Handstreich" op *Luik*. Slechts weinige officieren van den Generalen Staf hebben daarvan kennis gedragen. Maar Kabisch schrijft toch óók, dat de leider der Duitsche Staatkunde, de Rijkskanselier, ten minste sedert 1912 van het plan ten opzichte van België kennis heeft gedragen.

De bekende vechtgeneraal Erich Ludendorff toont zich in zijn werk: *„Kriegführung und Politik"* (Mittler & Sohn, *Berlin*, 1922), eveneens een warm vereerder van von Clausewitz; hij haalt in zijn betoog talrijke uitvoerige gedeelten aan uit *„Vom Kriege"*. Het viel mij op, dat hij echter *niet* citeert, wat ik er zoo even uit overnam, betreffende de taak van Staatkunde en van Strategie bij het vaststellen van het doel van den oorlog en van het operatieplan. Maar hij bevestigt ten stelligste de verklaring van von Bethmann Holl-

---

[1]) Deze cursiveering is van mij.

weg, dat de Rijkskanselier volledig bekend geweest is met de militaire plannen [1]).

Dat de Duitsche Keizer, de opperste leider der Staatkunde en tevens de hoogste chef der krijgsmacht, van die plannen kennis droeg, staat nòch bij Ludendorff, nòch bij v. Bethmann Hollweg te lezen. Uit de mededeelingen door Generaal von Moltke gedaan in zijn *„Erinnerungen"*, aangaande 's Keizers houding en woorden in het gesprek op 1 Augustus 1914, toen de Keizer onverwacht verlangde, dat de oorlog alléén tegen Rusland gevoerd zou worden, enz., zou zijn af te leiden, dat het *niet* het geval was.

Uit het boek van von Bethmann Hollweg blijkt nu wel met zekerheid, dat het *niet* de Staatkunde, maar de Strategie geweest is, die het doel van den oorlog van 1914 heeft vastgesteld. Er bestond geen ander oorlogs- en veldtochtsplan, dan het plan Schlieffen-v. Moltke. De Strategie had zich op geen ander *casus belli* voorbereid. *En de Staatsman heeft zich daarbij neergelegd!* De overweldiging van België was een onrechtmatige daad; maar de Strategie *eischte* dat het zou gebeuren en de Rijkskanselier heeft zich er daarom bij *„angepasst"*.

Dat was alzoo heel wat anders dan de leer van den grooten von Clausewitz wil. De Staatkunde had den ontwerper van dat plan behooren te zeggen: *„het kan niet, het gebeurt niet zooals gij bedoelt.* België blijft ongerept".

Ook hield het plan geen juiste rekening met de kracht der tegenpartij. Zooals ook v. Bethman Hollweg verklaart, zou het Duitschland stellen voor een strijd tegen overmacht, en nog wel met de eigen krachten gesplitst, over twee ver uiteen gelegen fronten, tegen een zelfstandigen vijand op elk front.

Maar de Strategie *eischte* het, zij zag geen anderen weg om te overwinnen en het eigen grondgebied tegen het binnendringen der vijanden te beschermen.

Daarop ware te antwoorden geweest: „de weg van onrecht wordt *niet* „betreden. Die is trouwens te gewaagd en te gevaarlijk; het beveiligen „van het eigen land is wel, zoo mogelijk, te bereiken, maar *niet* op „de wijze van het plan. Kies dus een andere militaire operatie!"

Maar *was* er dan een andere weg, die gevolgd kon worden?

Het operatieplan van v. Schlieffen was, uit een zuiver *strategisch* oogpunt beschouwd, zonder rekening te houden met andere motieven, ongetwijfeld een stoutmoedig, een kranig plan. En als v. Schlieffen zelf de uitvoering had kunnen leiden, zouden *misschien* de fouten vermeden zijn, waarmede het door v. Moltke verknoeid is. Maar of het geslaagd zou zijn, is toch zeer onzeker. Want het was een plan vol overmoed, vol overschatting der eigen kracht; het droeg daardoor vele kiemen van mislukking in zich.

---

[1]) In mijn brochure over Von Moltke's Gedenkschriften heb ik het tegendeel geschreven. Dat was dus niet juist.

Het optreden tegenover België was ongeoorloofd; het was een flagarante schending van het volkenrecht. Generaal Ludendorff schrijft, dat men in Duitschland geloofde aan de „Unverletzlichkeit völkerrechtlicher Abmachungen, die für andere nur Nützlichkeitsmasznahmen auf Zeit waren". Maar dat men in den noodtoestand van den Staat bij een „dergelijke juridische opvatting, de maatregelen niet „vinden kon, welke voor het waarborgen van de overwinning, door den „ernst van den toestand verlangd werden." Dus dan moest het volkenrecht maar overboord!

Recht en onrecht op voet van gelijkheid behandeld? Over het einde beslist niet *het recht;* neen, alleen *de macht??* Deze opvatting wordt in de brochure *„De oorlog en het Volkenrecht",* van wijlen den Staatsraad Prof. Mr. Struijcken, door dien grooten rechtsgeleerde ernstig bestreden, en ook Jhr. Mr. W. H. de Beaufort wijst de daarin gehuldigde opvatting af, in zijn brochure, die denzelfden titel draagt als de evengenoemde.

In het officieele werk „Der Weltkrieg 1914—1918" beschrijft het Duitsche „Reichsarchiv" (blz. 53/54), de geschiedkundige ontwikkeling van het operatieplan. Daarin wordt gezegd, omtrent de operatieve gedachte van het oprukken door België, dat v. Schlieffen tot het besluit gekomen is, dat een offensief met een zwenking der legers om Verdun, alleen uitzicht kon hebben op goed gevolg, wanneer de opmarsch plaats had met gebruikmaking van het neutrale gebied van Luxemburg en Zuid-België. En dan volgt:

„Was einen solchen politisch bedenklichen Entschlusz wesentlich „erleichterte, war die Erwägung, dasz auch der Feind, falls er die „Offensive ergriff, zur Bewegung seiner Massen sich nicht zwischen „dem Oberrhein und der luxemburgischen Grenze zusammenpressen, „sondern, selbst wenn er den Schwerpunkt auf seinen rechten Flügel „legte, mit dem linken Flügel nordlich um Diedenhofen durch luxem„burgisches und belgisches Gebiet ausholen würde".

Een omtrekking door Zwitserland werd door Schlieffen verworpen, omdat aldaar een strijdvaardig leger neer te slaan zou zijn; terwijl Luxemburg geen leger bezat, en België, ingeval het gewapenderhand tegenstand zou bieden, zijn betrekkelijk zwak leger wel in de versterkte plaatsen zou terugtrekken.

Alzoo, ook *officieel* in Duitschland geen eerbied voor het rechtsbegrip, dat men de vrijheid van den onafhankelijken staat voor de beslissing over deelneming aan een oorlog, behoort te achten en te ontzien. Het plan is wel is waar „politiek bedenkelijk', maar niemand kan het beletten; het besef der eigen macht drijft het door. En dan is er nog de onbewezen en onbewijsbare bewering: „als *wij* 't niet doen, doet Frankrijk het!"

Wat is er dan ter verdediging van het plan aangevoerd? Hier ontmoet ik den Luitenant-Kolonel Wolfgang Foerster, die het plan

verdedigde in zijn voormeld werk, in het maandblad „Die Kriegsschuldfrage" en in zijn uitvoerigen particulieren brief aan mij. Ook Generaal Ludendorff trekt er natuurlijk krachtig partij voor; eveneens Generaal Kabisch en verschillende andere schrijvers, in diens „*Streitfragen*" aangehaald.

Voor allen die het plan Schlieffen—von Moltke verdedigen is het hoofdargument, dat Duitschland in den oorlog, die het werd opgedrongen, in een militairen „noodtoestand" verkeerde, waardoor *alle* maatregelen gewettigd en gerechtvaardigd werden, zelfs als ze in strijd met het volkenrecht waren. Men beweert, dat het voor Duitschland ging om leven of dood, dat het een quaestie was van *to be or not to be*. Het plan was het eenig mogelijke, dat kans gaf op de gevorderde *snelle* overwinning, zonder dat de vijand het eigen land zou kunnen binnendringen en dáár huishouden op *zijn* manier, zooals een vijand gewoon is te doen. Staatsman en Strateeg stonden voor de vraag: of het Volkenrecht geëerbiedigd zou worden, doch dan een oorlog worden begonnen, die bij voorbaat als *verloren* moest worden beschouwd; dan wel of men de eenige kans zou aanvaarden, die nog succes beloofde. Men meent dat zij beiden, die de verantwoordelijkheid droegen voor het lot van land en volk, die vraag wel *moesten* beantwoorden, zooals de hun toevertrouwde belangen, naar hun opvatting, gebiedend voorschreven.

Waar ik in mijn boek de neutraliteitsverkrachting *immoreel* en *misdadig* genoemd heb, zegt men mij, dat men dit, van mijn standpunt beschouwd, begrijpt. Maar men voegt er bij: zou het niet veel meer „immoreel", uit zedelijk oogpunt niet juist „misdadig" geweest zijn, als de Duitsche Staatsman en Strateeg, op het oogenblik toen zij te beslissen hadden over het lot van land en volk, een besluit genomen hadden, dat naar hun overtuiging vast en zeker den ondergang des Rijks zou veroorzaken? Jegens wie hebben de leiders van een volk een hoogeren plicht te vervullen, jegens het *eigen*, of jegens een *vreemd* volk? Men beroept zich op uitingen van verschillende hooggeplaatste vreemdelingen, tot zelfs van den Belgischen Koning, die vóór den oorlog uitspraken, dat een eventueele opmarsch der Duitsche legers over het gebied van België, rationeel zou zijn. En men verklaart ten slotte: als men ons maar kalm had laten begaan, als België zich maar rustig gehouden had, even als Luxemburg, zouden de Duitschers jegens hen *niets* misdaan hebben en na den oorlog zou alles jegens hen goed gemaakt zijn. Maar men is begonnen zich met de wapens te verzetten; men heeft er een hartstochtelijken volksstrijd van gemaakt, men is listen en gruwelijkheden jegens de Duitschers gaan plegen, die genoodzaakt hebben tot vergeldingsmaatregelen. België heeft eveneens het volkenrecht geschonden.

Deze beschouwingen hebben mij niet overtuigd, en ik vernam met waardeering van mijn hooggeachten Duitschen briefschrijver, dat hij dat wel verwachtte. Zooals ontegenzeggelijk *gebleken is*, heeft Duitsch-

land in zijn oorlogsplan misgetast. De operatiën zijn, na een strijd van vier jaren, uitgeloopen op een mislukking, waarvan de natie nu al langen tijd de wrange, bittere vruchten plukt. En niemand weet hoe lang dat nog zal voortduren.

Ik kan mij geen in zedelijk opzicht hooger staande gedragslijn denken, dan te doen wat recht, plicht en eer voorschrijven, dan na te laten wat daarmede in strijd is. De meening, de overtuiging, dat het toegepaste operatieplan de overwinning zou waarborgen, is een noodlottige vergissing, een dwaling geweest. Het plan hield niet in voldoende mate rekening met de krachten der tegenstanders, en ook niet met hetgeen Duitschland zelf daartegenover kon stellen. Bovendien hebben de handelingen der Duitsche legers ontstemming, ja verbittering gewekt bij sommige natiën, die het land te voren hoog stelden en vriendschappelijk waardeerden.

Duitschland heeft den oorlog niet geprovoceerd, maar is er zonder bepaalde noodzaak te vroeg mede begonnen. Op 1 Augustus 1914 was er nog geen besliste aanleiding om daartoe over te gaan. Man had kunnen en moeten afwachten, wat Rusland en vooral wat Frankrijk zou doen.

De onderhandelingen, de pogingen om tot een schikking te geraken, konden, met medewerking van Engeland, worden voortgezet.

De Duitsche Rijkskanselier von Bethmann Hollweg schrijft in zijn reeds genoemd werk (blz. 156):

„Über die formale Behandlung hat bei uns nicht volle Einstimmig-
„heit geherrscht. Der Kriegsminister, General von Falkenhayn,
„hielt die Kriegserklärung an Russland für einen Fehler, nicht weil
„er den Krieg nach der russischen Mobilmachung noch für vermeidbar
„angesehen hätte, sondern weil er schädliche *politische* Wirkungen
„befürchtete. Der Chef des Generalstabes, General von Moltke, war
„dagegen für die Kriegserklärung, weil unser für den Zweifrontenkrieg
„berechneter Mobilmachungsplan die sofortige Vornahme kriegerischer
„Handlungen vorsah, und weil unsere Chancen in dem Ringen gegen
„eine gewaltige zahlenmäszige Übermacht allein von äuszerster Schnel-
„ligkeit unserer Handelns abhingen. *Seiner Ansicht habe ich mich angeschlossen.*" [1])

De Generaal v. Falkenhayn had de zaak bij het rechte einde; hij voorzag terecht „staatkundige nadeelen". Evenwel bleef het *mogelijk*, dat de oorlog nog had kunnen worden vermeden, in dat opzicht was nog niets gebleken. Nieuwe pogingen om den vrede te bewaren, konden — ja, *moesten* — beproefd zijn geworden. De Rijkskanselier geeft ook nu weer toe aan den Chef van den Generalen Staf; de Strateeg *dwingt* den Staatsman andermaal te besluiten tot een noodlottige daad!

Was dat *niet* geschied, had men afgewacht wat Rusland en vooral wat Frankrijk zou doen, dan hadden deze landen, als zij den oorlog stellig

---

[1]) Cursiveering van mij.

gewild hadden, hun kaarten moeten openleggen. *Zij* hadden dan het „odium'' voor de opening der vijandelijkheden op zich geladen. Duitschland had België *niet* overweldigd. Hadden Frankrijk of Engeland dat land voor hun operatiën gebruikt — het zal altijd een open vraag blijven of dat inderdaad geschied zou zijn — dan had Duitschland *le beau rôle* gehad.

Maar zou de oorlog dan door Duitschland stellig verloren zijn?

Zou de toestand aldaar dan niet houdbaar, niet te redden geweest zijn?

Ik geloof het absoluut niet. Het Duitsche volk is te krachtig, te flink, te energiek, zijn leger was te sterk om dat te kunnen aannemen. En zeker had de uitslag bezwaarlijk ongunstiger, méér vernederender, ellendiger gevolgen kunnen hebben, dan die, welke het fameuze plan Schlieffen—von Moltke, de als „reddingsplank'' beschouwde aanvalsoperatie, aan land en volk veroorzaakt heeft.

Wanneer men deze gevolgen in aanmerking gelieft te nemen, moet men in Duitschland, dunkt mij, toch noodwendig tot de conclusie komen, dat het operatieplan van 1914 *niet* juist, *niet* gepast, *niet* doeltreffend was, voor den destijds bestaanden toestand. En dat het beter geweest ware, indien men, zooals ik in mijn boek schreef, zich gehouden had aan het devies:

„Fais ce que dois, advienne que pourra''!

Het is een niet te miskennen feit, dat hoogst bedroevend voor Europa is, dat in 1914 nòch de staatkundige, nòch de strategische leiding van Duitschland in bekwame en vaste handen berustte, die verlangden den vrede te handhaven. De Keizer was niet oorlogzuchtig, maar wist zich niet als vredesvorst te doen gelden. In hooge mate zelfbewust, wist hij zijn mannen niet te kiezen; menigmaal handeldê hij niet oordeelkundig en gaf hij door zijn uitingen aanstoot, zoodat anderen zich gekwetst achtten. De Rijkskanselier was als staatsman niet bekwaam genoeg, daarbij te zwak van karakter en onhandig. Zijn herhaald „anpassen'' aan de eischen van den Chef van den Generalen Staf was verkeerd en ongemotiveerd; vooral toen de minister van oorlog volkomen terecht van oordeel was, dat er een staatkundige fout begaan zou worden. Generaal Ludendorff, die den inval in België en het gevolgde operatieplan goedkeurt, heeft — zelfs van dat standpunt — tegen de daden en woorden van von Bethmann Hollweg ernstige bedenkingen. Hij schrijft dat de staatsleiding in alle opzichten vreemd stond voor het wezen en de vormen van den oorlog en ze niet begreep, zoodat zij eigenlijk volstrekt niet in staat was om de oorlogvoering te ondersteunen. Hij meent dat de oorlogsverklaring aan Rusland „vornehmlich aus Gründen der inneren Politik erfolgte''; die verklaring schijnt ook hij niet goed te keuren. De redeneeringen waarin gesproken werd van „het onrecht aan België'' en van „het vodje papier'' getuigen, volgens Ludendorff, van het *„ganze verhängnisvolle Denken des Reichskanzlers''*. De Strategie ontving geenerlei ondersteuning door de Staat-

kunde, maar ook het omgekeerde had niet plaats. De Generaal erkent dat de buitenlandsche, en later ook de binnenlandsche politiek door een en ander ernstig benadeeld werd, zoodat het geloof ontstond dat Duitschland schuld had aan den oorlog.

Ludendorff zegt, dat België niet door de Duitschers overweldigd is, want er bestond alle reden om België ingeval van oorlog aan de zijde van Duitschland te verwachten. Ik ben het daarmede niet eens en het is uit de onderzoekingen van Prof. Barnes en anderen, hiervoren bedoeld en besproken, absoluut niet gebleken.

Maar wat had Duitschland dàn moeten doen, als het den oorlog *niet* verklaard en begonnen, en het plan Schlieffen—von Moltke *niet* uitgevoerd had?

Misschien had Rusland dan den oorlog alleen aan Oostenrijk verklaard, al was het operatieplan gebaseerd op een oorlog, óók tegen Duitschland. En Duitschland zou dan, gebonden door zijn „blanco-volmacht", zeker zijn bondgenoot hebben bijgestaan. Voor een oorlog tegen Frankrijk bestond voor Duitschland geen bepaalde aanleiding; maar eerstgenoemd land had zich zeer waarschijnlijk verplicht geacht *zijn* bondgenoot, Rusland, ter zijde te staan. Wat Engeland en Italië gedaan zouden hebben, is onzeker. Maar dat België en Amerika zich bij Duitschlands vijanden gevoegd zouden hebben, mag betwijfeld worden.

In elk geval had Duitschland toch waarschijnlijk den oorlog op twee fronten te voeren. Maar de staatkundige toestand was dan toch stellig voor Duitschland veel gunstiger geweest, en de neutraliteitsschending zou geen aanleiding geweest zijn voor aanstoot van velen, en voor nog méér oorlogsverklaringen.

In mijn „Wereldoorlog" heb ik als mijn meening ontwikkeld, dat Duitschland dan het plan van den grooten Veldmaarschalk Helmuth von Moltke had behooren te volgen; d.i. dat het tegenover Frankrijk aanvankelijk defensief had moeten optreden, waartoe de krachtige verdedigingswerken en het Rijnfront het in staat stelden. En dan had, gezamenlijk met het Oostenrijksch-Hongaarsche leger en onder éénhoofdige leiding van een doortastend strateeg, een offensieve operatie tegen de Russische krijgsmacht ondernomen moeten worden.

Deze zienswijze wordt gedeeld door verschillende Duitsche schrijvers, waaronder mannen, die genoemd mogen worden. In de eerste plaats door Prof. Hans Delbrück, een geleerde, die zich sedert langen tijd speciaal bezighoudt met krijgsgeschiedenis en die een talrijke groep medestanders heeft. De hoogleeraar en zijn aanhangers zijn met mij van oordeel, dat het plan om Frankrijk met groote snelheid te overweldigen en schaakmat te zetten, in beginsel *fout* was. De zoogenaamde „Vernichtungsstrategie", d.w.z. het met groot geweld en in korten tijd neerslaan van de tegenpartij, zoodat deze zich overwonnen moet verklaren, was tegenover Frankrijk misplaatst; vooral nu dat land, tengevolge van Duitsche staatkundige misgrepen, België en Engeland aan

zijn zijde kreeg. Een aanval op de vooruitgeschoven gedeelten van de Russische krijgsmacht in Polen, Lithauen en Wolhynië was te ondernemen geweest. En dat daarbij kans op goeden uitslag zou hebben bestaan, blijkt wel indien ik den slag bij *Tannenberg* in herinnering breng.

Generaal Kabisch noemt in zijn „Streitfragen'' nog andere principieele tegenstanders van het plan Schlieffen—von Moltke; als de schrijvers Joh. Ziekursch en Luitenant-Kolonel b. d. S. Boelcke. Ook mijn landgenoot, de Nederlandsche Kolonel J. C. van den Belt, toont zich in zijn gewaardeerd werk over den wereldoorlog — dat in de Duitsche taal geschreven te *Berlijn* het licht zag — voorstander van een ander operatieplan, dan het in 1914 gevolgde. Zooals Generaal Kabisch ook uitvoerig mededeelt, bedoelt hij dat het Duitsche leger met zijn hoofdmacht en onder éénhoofdige leiding met het Oostenrijksch-Hongaarsche leger, de Russen had moeten aanvallen en terugwerpen tot over den *Dnjepper* en in de lijn *Witebsk—Narva*. Van „vernietigings''- of „afmattings''-strategie spreekt hij niet; maar evenmin als ik, gelooft hij er aan, dat het Russische millioenenleger, met al zijn impedimenta, had kunnen blijven uitwijken en terugtrekken in het ruime achterland; zooals het toenmalige, veel minder talrijke en met veel minder nasleep belaste leger voor Napoleon I deed.

Ook Oberst Klehmet, Oberst Anvers en een correspondent van de *„Kölnische Zeitung''* (1922, no. 734) worden door Generaal Kabisch als tegenstanders van het operatieplan van 1914 genoemd. En ik blijf van oordeel, dat het wenschelijker en beter geweest ware, de inzichten in dat plan neergelegd, *niet* te volgen.

Tegenover Frankrijk stond men defensief sterk in Elzas-Lotharingen, zooals de Duitsche deskundigen erkennen. En op het Westfront had men waarschijnlijk België, en misschien ook Engeland, *niet* als vijanden tegenover zich gehad, terwijl het Fransche operatieplan *niet* gebaseerd was op een opmarsch door België. Dat de tegenpartij het Duitsche gebied niet zou binnendringen, was een onhoudbare eisch, een onredelijk verlangen. De bedoeling om de Fransche macht in minder dan geen tijd als in een dolle bui met een knods neer te slaan, kon tegen het — toch óók krachtige en energieke — Fransche volk, dat sedert ruim 40 jaar verbitterd en door wraakzucht bezield was, geen kans van slagen hebben. Een beraden en juist oordeel van den Staatsman, had dat moeten begrijpen. De overwinning is onmogelijk te behalen alleen door snelheid en kracht, er moet ook oordeel en overleg voor in practijk gebracht worden. En dan, wie oorlog voert, moet de gevolgen voor zijn rekening nemen en *kan* niet verwachtten er „zonder kleerscheuren'' af te komen. Wie kaatst, moet den bal verwachten.

De leiding van de Duitsche krijgsmacht was niet doeltreffend. De Keizer bleef het opperbevel voeren, doch bezat de noodige talenten daarvoor niet. Er had een *zelfstandig* opperbevelhebber moeten zijn; Veldheer, maar óók Staatsman en lid van het Kabinet; zooals v.

Clausewitz leerde. Diens eisch, dat de veldheer zich dan in de nabijheid van het tooneel van den strijd moet bevinden, heeft thans — door telegrafie, radiografie, stoom-, auto-, en rijwielverkeer, enz., wel is waar veel van zijn beteekenis verloren, maar toch blijft het noodig, dat de strateeg in sommige gevallen *persoonlijk kan zien en oordeelen,* wat ter plaatse van een veldslag voorvalt, en dat hij eventueel door zijn beslissing kan ingrijpen.

Dit is nog weer gebleken door het noodeloos verzwakken van het Westfront door 2 legerkorpsen; en ook in den slag aan de *Marne,* toen de opperbevelhebber te *Trier* verblijf hield. Hij zond toen een hoofdofficier, den Overste Hentsch, met ongeschreven volmacht naar het gevechtsveld, in plaats van er persoonlijk heen te gaan. Zooals bekend is, gaf die hoofdofficier toen aan het 1e leger den last om terug te trekken; een last die een der oorzaken werd dat de veldslag verloren werd. Het is onzeker, zoo niet onwaarschijnlijk, of Generaal von Moltke dat zelf gedaan zou hebben.

Generaal Ludendorff is een tegenstander van een aanval der Duitsche hoofdmacht op de Russen, doch een beslist voorstander van het plan Schlieffen—v. Moltke. Hij bestrijdt ook (blz. 61) nog het denkbeeld van den grooten Helmuth von Moltke, den veldmaarschalk van 1870/71, die in den oorlog op twee fronten de operatie tegen Rusland als hoofddoel stelde, in den zin zooals ik bedoel. Deze verklaarde op 14 Mei 1890 dat, indien zoodanige oorlog gevoerd moest worden, de duur daarvan zéér lang, het einde niet te voorzien zou zijn. *„Es kann ein siebenjähriger, es kann ein dreiszigjähriger Krieg werden".* En nu, bij dat z.g. zooveel betere plan Schlieffen—v. Moltke, heeft de oorlog *tóch* 4 jaren geduurd, en hij is absoluut *niet* gewonnen, doch in veel opzichten is er alles door verloren!

Ludendorff is een warm voorvechter van de „vernietigings"-strategie. Vooral dáárom juicht hij dat plan zoo toe. En bij den door hem geleiden „Handstreich" op *Luik* heeft hij die theorie in practijk weten te brengen. Hij schrijft echter óók, dat Duitschland, in staatkundigen zin, een *verdedigenden* oorlog voerde, maar dat de oorlog toch *niet* verdedigend gevoerd mocht worden. Waarom niet?

Ik zal hier over de strategische stelsels van „vernietigen" of „afmatten" niet uitweiden. In mijn boek heb ik reeds aangegeven waarom ik meen, dat een *vasthouden* aan eenig systeem voor strategische operatiën niet is aan te bevelen; maar dat de veldheer *vrij* moet zijn in de keuze van den weg, dien hij zal volgen om het doel te bereiken. Ik kon mij toen beroepen op schrijvers als Generaal Dr. von Kuhl en Overste Wolfgang Foerster, mijn geachte correspondent van thans. Maar als nu Generaal Ludendorff schrijft, dat v. Clausewitz, die grootmeester der krijgskunst, eveneens de „vernietigingsstrategie" voorstond en aanbeval, ben ik dat niet geheel eens met eerstgenoemden opperofficier. Von Clausewitz wijdt in zijn *„Vom Kriege"* óók aan de verdedigings-strategie alle aandacht. In het 5e Hoofdstuk van

het 6e Boek (Uitgave von Schlieffen, blz. 356), herhaalt hij zelfs een vroegere uiting, zeggende van de strategische verdediging: dat *„deze niets anders is, dan een sterkere vorm van de oorlogvoering"*. Het spreekt van zelf, dat elke vorm der strategie eigenaardige voordeelen en nadeelen, of liever moeilijkheden heeft, en dat door een *lijdelijke* verdediging zelden of nooit veel te bereiken kan zijn. Maar *per se* te willen *aanvallen*, zelfs met verdeelde krachten en tegen groote overmacht, kan toch op den duur ook geen succes beloven; al moge het economisch een groot voordeel zijn den oorlog in 's vijands land te voeren.

De geschriften van sommige Duitsche militairen, eerste autoriteiten, geven soms den indruk als of men „afmatten", zelfs „verdedigen", eigenlijk een minderwaardig en daarom verwerpelijk militair bedrijf acht. Het lijkt zooveel flinker, stouter, kraniger, met kracht, energie, doortastend er „op los te slaan", de tegenpartij maar in kort proces *„aus einem Gusz"* te vernietigen. Ik ben een andere meening toegedaan; ik heb, als Nederlander gelukkig, veel vertrouwen in en verwachting — vooral voor ons land, maar ook in 't algemeen — van een goed geleide, energieke strategische verdediging, die met oordeel en overleg weet partij te trekken van natuurlijke en kunstmatige hulpmiddelen, om den tegenstander „af te matten", en hem op een gegeven oogenblik, als de kans gunstig is, een flinken duw te geven, zoodat hij de kluts geheel of tijdelijk kwijt raakt. Duitschland had het in 1914 zóó tegen Frankrijk een heelen tijd kunnen uithouden, wellicht met minder verlies aan menschenlevens en materieel, dan de poging tot vernietiging gekost heeft.

Ik ga verder en geloof dat het misschien zelfs op het Oostelijk front tegen Rusland, voor Duitschland wenschelijk had kunnen zijn, de toevlucht te nemen tot het in practijk brengen van de *afmattings*strategie. Namelijk, wanneer de Russische operatiën inderdaad er toe geleid hadden, dat de strijdkrachten over belangrijken afstand in het uitgestrekte binnenland werden teruggetrokken.

In den laatsten tijd doen verschillende schrijvers zich hooren, die beweren dat het „schijnbaar" op een krachtig offensief gebaseerde Russische operatieplan, eigenlijk maar *„une feinte"* was en niet volgehouden zou zijn. De heer Wolfgang Foerster stelde mij zeer vriendelijk in de gelegenheid kennis te nemen van zijn zeer interessant artikel in no. 29 van het *„Bundesblat des Deutschen Officiers-Bunds"*, van 5 November 1924, waarvoor ik Z.H.Edelgestr. bijzonder erkentelijk ben. In dat opstel, getiteld: *„Der russische Aufmarsch und Operationsplan gegen Deutschland 1914"*, wordt de korte inhoud vermeld van twee belangrijke geschriften van Russische schrijvers, de Generaals Dobrorolski en Danilow, eerstgenoemde in 1914 chef der mobilisatie-afdeeling, de laatste generaal-kwartiermeester, beiden in den generalen staf. Die geschriften zijn vertaald en critisch beoordeeld door den Majoor b. d. Gunther Frantz, Archivrat im Reichsarchiv, in

zijn pas verschenen werk: *„Ruszlands Eintritt in den Weltkrieg''*. Majoor Frantz verklaart daarin door bronnenstudie tot de overtuiging gekomen te zijn, dat het Russische operatieplan feitelijk uitging van de beginselen, dat de eerste periode van den oorlog het karakter moest dragen van een zuiveren verdedigingsoorlog, waarin men de aankomst zou afwachten van alle strijdkrachten uit Siberië, Turkestan en Transkaukasië, of misschien ook wel een volledige wijziging van den algemeenen toestand, tengevolge van mogelijke gebeurtenissen op het front in Frankrijk. Een memorie van Generaal Danilow van het voorjaar van 1914 ging uit, niet van een eventueele offensieve operatie tegen de Duitsche en Oostenrijksche strijdkrachten, maar van een beslist en stelselmatig terugtochts-defensief. Dit streed echter tegen de Fransche inzichten omtrent de oorlogvoering en werd daarom voor den bondgenoot onder een „schijnaanval'' verborgen gehouden. Overste Foerster meent, dat het werk van Majoor Frantz het beste bewijs levert dat Schlieffen terecht had afgezien van den *„zoogenaamden grooten opmarsch in het Oosten''*. Waar de Overste er bij voegt *„mit entscheidungsuchender Tendenz''*, kan ik dat laatste met hem eens zijn. Tegen een zoodanige Russische operatieplan zou een offensief, dat een *beslissenden* uitslag beoogde, niet doeltreffend geweest zijn. Daartegen had mijns inziens juist de *afmattings-strategie*, dat is een verdedigend afwachten, toepassing en succes kunnen vinden. Dus *niet* de Russen onbepaald ver in hun reuzenland achterna jagen, *à l'instar* van Napoleon, maar het eigen land beveiligen en de Oostelijke vijanden in de buurt bestoken en harceleeren, overal en telkens waar de gelegenheid zich zou voordoen.

Maar, zal men mij tegenwerpen, dan kwam er geen beslissing, dan werd het een oorlog zonder einde! Wel mogelijk, antwoord ik daarop, dat heeft de Veldmaarschalk von Moltke immers ook al voorzien en voorspeld! 'T zou dan immers de vraag geweest zijn, wanneer de zaak aan de Russen was gaan vervelen, zoodat ze op hun terugtocht tot inkeer kwamen en men ze weer te pakken kon krijgen. Zou dat wel even lang geduurd hebben als de oorlog met toepassing van Schlieffen's mooie operatieplan? De beschouwingen van de heeren Foerster en Frantz en de geschriften van de Russische generaals verdienen zéér de aandacht, maar de ruimte ontbreekt mij om er hier verder over uit te weiden.

III.

Waar ik hiervoren als mijn gevoelen heb vermeld, dat in 1914 in Duitschland de juiste verhouding tusschen Staatkunde en Strategie niet in practijk gebracht is, omdat de Staatsman zich voor het operatieplan in bijna alle opzichten geplooid heeft naar de inzichten van den Strateeg,wil ik nu een ander geval uit de eerste periode van den wereldoorlog mededeelen, waarbij in een ander ons naburig land het tegendeel gebeurd is, zooals 't behoort.

Dat voorval is hier, geloof ik, weinig bekend; hoezeer wij er toch zeer in betrokken waren. Er is althans veel minder over geschreven en gesproken, dan over hetgeen in Duitschland ten opzichte van ons land al dan niet beoogd en gedaan is. Ik weet echter wel, dat het dagblad „het Vaderland'' in zijn nos. van 12 en 13 April 1923 er melding van gemaakt heeft.

Wat ik bedoel, is de poging in Engeland, in den boezem van de toenmalige regeering aangewend, om ons land door het stellen van een *ultimatum*, de keuze te geven tusschen het prijsgeven onzer onzijdigheid of deelneming aan den oorlog, aan de zijde der Centrale mogendheden. De tegenwoordige Engelsche Minister van Financiën (kanselier van de schatkist) in het kabinet Baldwin, de heer Winston S. Churchill, was in 1914 in het Engelsche kabinet Grey, Eerste Lord der Admiraliteit of Minister van Marine. Bekwaam, ondernemend, energiek staatsman als hij is, stelde hij bijzonder levendig belang in het lot van België en in hetgeen in het eigen land tot hulp van België tegen Duitschland werd verricht. Na den inval der Duitsche strijdkrachten in België en vooral na den slag aan de Marne, maakte hij zich diep bezorgd over het lot van Antwerpen en over het feit, dat deze vastelandshaven misschien het uitgangspunt kon worden voor een onderneming tegen Engeland. Immers Napoleon I had Antwerpen reeds gekenschetst als een dreigend pistool, gericht op de borst van Engeland! En de vrije vaart op de Schelde voor troepen en munitie scheen hem een levensquaestie voor het Belgische volk. Hij meende, dat Antwerpen in de eerste periode van den oorlog de taak te vervullen had, om zooveel vijandelijke troepen als slechts eenigszins mogelijk was, te binden en buiten den grooten slag te houden. Indien het Belgische leger voor de verdediging der vesting versterkt werd door Britsche troepen, zou aan het weerstandsvermogen niet alleen méér kracht worden bijgezet, maar de Duitschers zouden dan bovendien voortdurend beducht moeten zijn voor een uitval uit die richting.

Nu waren er toen in Engeland voor dit doel geen troepen meer beschikbaar, doch de Britsche *territoriale* afdeelingen waren wel bruikbaar te achten voor de verdediging van Antwerpen, in de versterkingen dier plaats. Minister Churchill zond dus, naar hij mededeelt in zijn werk *„The World Crisis 1911—1914''*, een memorandum aan Sir Edward Grey en Lord Kitchener, waarin hij met nadruk het gewicht van Antwerpen, in het bijzonder voor de oorlogsvloot, uiteenzette. Hij schreef o.a.: „The Admiralty view the sustained and effective „defence of Antwerp as a matter of high consequence. It preserves „the life of the Belgian nation: it safèguards a strategic point which, „if captured, would be of the utmost menace''.

En verder: Om Antwerpen te behouden waren twee dingen noodzakelijk: 1e. krachtige verdediging van de fortenlinie, en 2e. vrije, onafgebroken gemeenschap met de zee. Voor het 1e konden de Belgen gemakkelijk versterkt worden door Britsche territoriale troepen. Maar

het 2e doel was van meer beteekenis, want daarmede waren de Britsche relatiën met *Nederland* gemoeid. Churchill stelde voor, dat de Engelsche regeering aan de Nederlandsche zou vragen, om aan Britsche schepen vrijheid te verleenen om over de Schelde naar Antwerpen te varen, voor aanvoer van troepen en legerbehoeften, die aldaar benoodigd konden zijn. Dien aanvoer over Ostende en Gent te doen, was, om daarvoor opgegeven redenen, onmogelijk. Hij wees ook op de nadeelen voor de verbonden natiën, voortvloeiende uit de onzijdigheid van Nederland; waarbij de Rijn voor Duitschland werd opengehouden, doch de Schelde gesloten bleef voor België.

„Deze vragen zijn nog „eenigszins delicaat", schrijft Churchill; „daarom vond hij het beter, ze maar te resumeeren, dan ze uit zijn „memorandum af te drukken". Hij gelooft nog altijd, dat *„krachtige vertoogen"* tegen de Hollanders, die menschen wel er toe gebracht zouden hebben, om aan de Belgische natie en Antwerpen, in hun doodstrijd, die hulp toe te staan. De waarborg van de Belgische neutraliteit werd oorspronkelijk aan de Nederlandsche regeering verleend; het zou een natuurlijke en rechtmatige eisch geweest zijn, dat er niet noodeloos hinderpalen voor de vervulling er van, in den weg werden gelegd. De sympathie voor het lijden der Belgen werd in Nederland natuurlijk beperkt, door de vrees om in hun lot te zullen gaan deelen. Maar een onzijdig Nederland was voor Duitschland van veel grooter nut, dan een vijandig, een veroverd, of zelfs een verbonden Nederland zou zijn. Zoodra Holland in vijandschap of verbonden was met Duitschland, had Engeland den Rijn kunnen afsluiten. En indien Holland met de Engelschen verbonden was, zouden Texel en de overige Nederlandsche eilanden van enorm strategisch belang worden voor de ondernemingen van de Britsche vloot. Hij meent, dat, indien Nederland de vaart op de Schelde had opengesteld, Duitschland het daarom nog niet den oorlog verklaard zou hebben.

Wat de Engelsche minister bedoelde met de tot ons land te richten „krachtige vertoogen", blijkt duidelijk waar hij schrijft:

„I still think that if Holland would have said to Germany: the „English are threathening us with a blockade of the Rhine if we do not „open the Scheldt Germany would have accepted the lesser of the „evils".

Dus, die vertoogen zouden beslist het karakter gedragen hebben van een echt *ultimatum*. En ik geloof absoluut *niet*, dat Nederland daaraan had *mogen*, *kunnen* en *willen* voldoen. En evenmin, dat Duitschland een toegeven aan de Engelsche eischen goedmoedig en gewillig zou hebben geslikt. Er is wel méérmalen kans geweest, dat ons land feitelijk in den oorlog betrokken zou worden; maar het is niet aan te nemen, dat wij er buiten hadden *kunnen* blijven, indien de concessie, ten behoeve van Antwerpen en België, aan Engeland gedaan was.

De vraag, eigenlijk de eisch, door Churchill bedoeld in zijn „ultimatum", beteekende dus feitelijk voor Nederland: deelnemen aan

den oorlog, *met* ons tegen Duitschland, of wel *tegen* ons met Duitschland! Zóó vatte ook „het Vaderland" van 13 April 1923 deze zaak op.

Nu is ons land, zooals wij aan den lijve gevoeld hebben, wel niet gespaard gebleven voor de Engelsche hongerblokkade en andere oorlogsmisères, maar den oorlog hebben we gelukkig toch niet behoeven mede te maken. Wij hebben dat, voor wat betreft de aanleiding, die het door Minister Churchill verlangde ultimatum daartoe had kunnen doen ontstaan, te danken aan de overige leden van het Britsche kabinet Grey. Immers in „The World Crisis" staat te lezen:

„The Foreign Secretary did not, however, feel able to put this „grave issue to the Dutch Government. Neither did Lord Kitchener „wish to use the British Territorial Divisions in the manner proposed."

Hier heeft alzoo de Britsche Staatkunde den Strategischen eisch van een lid der regeering, marineminister, gedecideerd *afgewezen*. Daarvoor kan Nederland hulde brengen aan de juiste inzichten van den voorzitter van het toenmalige Engelsche kabinet.

Overigens heeft de heer Churchill zich nog al kalm neergelegd bij de beslissing over zijn voorstel; immers hij is minister gebleven, en hij schrijft zelfs over Lord Kitchener's weigering: „and while „adhering to mij own opinion I certainly do not blame him".

IV.

Terugkeerend tot het Duitsche operatie-plan heb ik nog een punt te behandelen, dat sedert korten tijd óók een „strijdvraag" geworden is; namelijk de vraag: of het oorspronkelijk al dan niet het voornemen van Graaf von Schlieffen geweest is, om den noordelijken vleugel der op het Westfront geconcentreerde legers door de Nederlandsche provincie *Limburg* te doen oprukken, en verder door ons land te marcheeren, om op den buitenvleugel deel te nemen aan de zwenking naar links; ten einde de Fransche strijdmacht te omvatten, en naar men stellig hoopte, neer te slaan. Zoodoende zou tot bereiking van het hoofddoel der operatie op het Westfront, zoowel Holland als België overweldigd geworden zijn.

In mijn „Wereldoorlog" ben ik, na rijpelijk te hebben overwogen wat verschillende bronnen over het operatieplan en de concentratie der Duitsche legers vermeldden, tot de conclusie gekomen, dat dit plan inderdaad moet hebben bestaan; maar dat het later gewijzigd is, zoodat de meest Noordelijk verzamelde Duitsche troepen in plaats van over *Roermond* in ons land binnen te vallen, zich tot beneden *Vaals* naar het Zuiden hebben moeten verplaatsen en met een belangrijke macht door den „nauwen flesschenhals" bij en in den omtrek van *Luik*, in België op te rukken. De Duitsche opmarsch zou door die „manoeuvre om Limburg" een drietal dagen vertraagd geworden zijn.

Tot deze conclusie ben ik indertijd gekomen, voornamelijk door kennis te nemen, in het Fransche dagblad *„Le Matin"*, van het verslag van een „interview", 't welk de redacteur Jules Sauerwein ge-

had had met Dr. Rudolf Steiner, den bekenden philosoof te *Dornach*, in Zwitserland [1]).

In mijn werk heb ik uitvoerig omschreven en met bijlagen toegelicht, hoe ik door Dr. Steiner-zelf overtuigd ben geworden, dat het in genoemde courant vermelde juist was. Ik herhaal dat dus hier niet, maar ik bepaal mij er thans toe te constateeren, dat wijlen de Generaloberst Helmuth van Moltke jarenlang een vertrouwde persoonlijke vriend van Dr. Steiner geweest is, en aan dezen zelf heeft medegedeeld, dat Schlieffen's operatieplan *werkelijk* ook de bedoeling gehad heeft, om door Nederlandsch *Limburg* op te rukken. Hij, von Moltke, had echter redenen gevonden om dat *niet* te doen, doch de onzijdigheid van Nederland te eerbiedigen.

Toen nu nadat mijn boek verschenen was, de *„Erinnerungen, Briefe, „Dokumente"* van Generaloberst von Moltke waren uitgegeven, heb ik het een en ander daaruit gepubliceerd in mijne aanvullingsbrochure. Het bericht uit het blad *„Le Matin"* vond daarin stellige bevestiging. Alzoo was dat voor mij — en voor geheel Nederland — geen punt van quaestie meer. En het spreekt van zelf, dat het bij ons te lande een onaangenamen indruk maakte, dat wij jaren lang blootgesteld waren geweest aan het gevaar, om even als België, door onzen Oostelijken nabuur overweldigd te worden.

Nu heeft echter de door mij hooggeachte Oberarchivrat, Overste Wolfgang Foerster onlangs aangaande dat punt tegenspraak doen hooren.

In de *Neu-Auflage* van zijn hoogst belangrijk werk: *„Graf Schlieffen und der Weltkrieg"* (1925) schrijft de heer Foerster (in een noot op bladz. 30), dat de desbetreffende uitingen van v. Moltke onjuist zijn, en dat het overweldigen van Nederland evenver buiten de bedoeling van v. Schlieffen gelegen heeft, als buiten die van v. Moltke.

Volgens Overste Foerster werd bij het plan Schlieffen „wel gedacht aan de mogelijkheid om den uitersten rechtervleugel" van de Duitsche legermacht over Hollandsch gebied te leiden, zooals zuiver operatieve gronden van doeltreffendheid moesten doen opperen. Maar op den voorgrond stond daarbij de voorwaarde, dat de Duitsche Staatkunde er in zou slagen te bewerken, dat Nederland zich bij het uitbreken van den oorlog aan de zijde der Centrale mogendheden zou scharen.

De heer Foerster heeft deze tegenspraak herhaald en nader uitgewerkt, eerst in een artikel in de *Deutsche Allgemeine Zeitung*, en daarna nog, eenigszins gewijzigd, in een opstel in het reeds meermalen door mij genoemde maandblad *„Die Kriegsschuldfrage"*.

Naar mijn gewoonte heb ik toen getracht nog meer licht te verkrijgen door mij tot de bron zelve te wenden, en daaraan dank ik de

[1]) Terwijl dit opstel gedrukt werd is Dr. Rudolf Steiner overleden.

zeer uitvoerige correspondentie, die ik in Januari j.l. met den heer Foerster heb gevoerd. Ik zal aanstonds verklaren, hoe ik nu over de zaak denk.

Vooraf doe ik nog opmerken, dat Generaal Kabisch, het in zijn *„Streitfragen"* een „buitengewoon gewichtige verandering van „Schlieffen's operatieplan" noemt, als hij schrijft: „Schlief-„fen habe, *Lüttich* nordlich und südlich umgehend, mit seinem rechten „Flügel durch holländisches Gebiet (über *Roermond)* marchiren wollen, „die Wegnahme van *Lüttich* (wie überhaupt aller Festungen) den „Truppen zweiter Linie überlassend. Moltke will die holländische „Neutralität schonen; so entwirft er den Plan, *Lüttich* durch Hand-„streich zu nehmen". De heer Foerster wijst mij er evenwel op, dat deze uiting gegrond is op de gedenkschriften van Generaal von Moltke, die hij onjuist noemt. Generaal Kabisch zou later zelf gaan twijfelen aan v. Moltke's mededeelingen hieromtrent.

In *„Der Deutsche Landkrieg"*, 1er Teil, behoorende tot het werk *„Der grosze Krieg 1914—1918"* (in 10 deelen), uitgegeven door M. Schwarte, schrijft Oberst Gustav von Bartenwerffer, dat „ein ausholen bis zur holländischen Grenze notwendig war".

In de werken van Ludendorff en in v. Bethmann Hollweg's boek heb ik, niets gevonden betreffende een *plan* van Schlieffen om door Nederland op te rukken. En het officieele Duitsche werk over den wereldoorlog, *„Der Weltkrieg 1914—1918"*, van het Reichsarchiv te *Berlijn*, zwijgt er absoluut over. De heer Foerster, die als Oberarchivrat aan die instelling werkzaam is, schrijft trouwens „dat hij alles gepubliceerd heeft, wat aangaande dat „beweerde plan in het Rijksarchief te vinden is". [1])

Wanneer ik nu mijn persoonlijke opinie over deze zaak ga uitspreken, moet ik zeggen, dat ik mij volstrekt niet begrijpen kan, hoe een groot man als Generaal von Schlieffen, vele jaren achtereen heeft kunnen denken en hopen, dat de Duitsche diplomatie er in zou kunnen slagen te bereiken, dat Nederland te vinden zou zijn om aan Duitschland's zijde een oorlog aan te gaan met België, Frankrijk, Engeland, Rusland, enz. Schlieffen kan toch bezwaarlijk zóó volkomen vreemdeling geweest zijn op het gebied van geschiedenis, internationale Staatkunde, volksmentaliteit en wat dies meer zij, om zoo langen tijd te blijven gelooven aan „de mogelijkheid", dat Nederland aan zijn

---

[1]) De Kapitein van den Generalen Staf J. J. G. Baron v. Voorst tot Voorst heeft in *„de Militaire Spectator"* van Januari 1925 deze quaestie critisch besproken, zooals van hem — die bekend is door zijn deskundige studiën over het Duitsche operatieplan — verwacht kon worden.

De Oberarchivrat, Overste Wolfgang Foerster heeft in het Aprilnummer van dit tijdschrift op dat artikel een repliek geschreven. De belangstellende lezer moge naar die beide opstellen verwezen worden.

Ook leze men het schrijven over deze artikelen van den mil. medewerker der N. Rott. Ct., in het ochtendblad B van 19 April 1925.

wenschen zou voldoen. Zou ons land zijn verleden zóó sterk gaan verloochenen, dat het, ten behoeve van zijn grooten nabuur zijn bestaan in de waagschaal zou gaan stellen?

Nederland is een klein land en een zwakke natie. Maar het heeft achter zich een veelbewogen, roemrijken tijd van eeuwen, waarin het zich vrijheid en zelfstandigheid heeft verworven, tegen tal van vijanden, die het achtereenvolgens beheerschten of belaagden. Het heeft een tachtigjarigen vrijheidsoorlog gevoerd tegen Spanje. Het heeft meermalen gestreden tegen Engeland, tegen Frankrijk (onder Lodewijk XIV en Napoleon I) en tegen verschillende, later tot het Duitsche Rijk behoorende vorsten. Vrijheid en zelfbestuur zijn voor Nederland kostbare bezittingen, die het met zijn bloed betaald heeft. Het wenscht die te behouden en het zal daarvoor desvereischt op nieuw *alles* op het spel zetten. Het heeft zich door zijn stoute zeevaarders en zijn dappere soldaten in vorige eeuwen een uitgebreid rijk in de Tropen verworven en het handhaaft zich daarin, menigmaal óók nog door wapengeweld.

Maar in Europa verlangt het absoluut niet, zich te mengen in gewapende conflicten tusschen andere natiën. Het heeft geen ander streven dan daarbuiten — dus onzijdig — te blijven. En het zou niet *willen*, niet *kunnen dulden*, dat zijn grondgebied door de strijdmacht van eenige vreemde natie betreden werd, om een andere vreemde natie te beoorlogen.

Wanneer Graaf v. Schlieffen in zijn groote „Denkschrift von Dezember 1905'' o.m. geschreven heeft: „Die Niederlande erblicken „in dem mit Frankreich verbundenen England nicht weniger einen „Feind als Deutschland. Ein Abkommen mit ihnen wird sich erzielen „lassen''[1]), dan moet ik zeggen, dat die uiting beslist onjuist is. Nederland heeft sedert vele jaren in Europa geen vijand meer. Het is volstrekt niet vijandig gezind, evenmin tegen Frankrijk of Engeland, als tegen Duitschland. Het doet van zijn kant alles wat het, naar eer en plicht, behoort te doen en in acht te nemen tegenover andere staten, om een goede verstandhouding te bewaren, en te kunnen verwachten en verlangen, dat die beantwoord wordt. In dat opzicht is aan Nederland vóór, tijdens en nà den wereldoorlog niets te verwijten geweest.

Wij weten thans, dat ook de Generaloberst von Moltke aanvankelijk het plan — of laat ik het, naar 's heeren Foerster's bedoeling, zachter uitdrukken, „den wensch'' — gekoesterd heeft, om, even als zijn voorganger in de functie van Chef van den Duitschen Generalen Staf, den rechter vleugel der legers door Nederlandsch *Limburg* te doen oprukken. Voorts, dat hij eerst in 1909 van „die gedachte'' heeft afgezien en besloten heeft tot de in 1914 uitgevoerde „manoeuvre'' *om* die provincie. Dit is geschied, schrijft de heer Foerster, omdat v. Moltke toen overtuigd was, dat het, naar den staatkundigen

[1]) Deze aanhaling is uit Overste Foerster's opstel in *„Die Kriegsschuldfrage''* van Januari 1925, getiteld: *„Wollte Graf Schlieffen Holland im Kriegsfalle vergewaltigen?''*

toestand te oordeelen, aan de Duitsche diplomatie *niet* zou gelukken, Nederland te bewegen om bij het uitbreken van een oorlog „ein Abkommen im Sinne Schlieffen's" met Duitschland aan te gaan. Daaruit valt dus af te leiden, dat Moltke nog 3 jaar lang wèl geloofd heeft, dat men daarin stellig zou slagen! Gelukkig heeft hij ten slotte ingezien en begrepen, dat er geen uitzicht op bestond. Dat getuigt dan toch van een méér juisten blik op ons land en van een meer helder oordeel over de staatkundige verhoudingen van Nederland met andere staten, dan de Graaf v. Schlieffen bezat.

Nu doet de Oberarchivrat Foerster opmerken, „dat de mogelijk „heid van het betreden van Nederlandsch grondgebied *uitsluitend* in „de overwegingen van Graaf v. Schlieffen en niet in de beschouwin„gen van de politieke leiding een rol gespeeld heeft". Hij zegt, „dat „tusschen den Chef van den generalen staf en de politieke leiding „over deze dingen nooit gesproken is en dat het aan de politieke „leiding absoluut onbekend gebleven is, dat de Chef van den gene„ralen staf met deze mogelijkheid rekening gehouden heeft.". [1])

Deze opmerking heeft blijkbaar ten doel: het betoog te versterken, dat een feitelijk *plan*, een stellig *voornemen*, om de Duitsche troepen over Nederlandsch grondgebied te doen oprukken, *niet* bestaan heeft; nòch ten tijde van v. Schlieffen, nòch ten tijde van v. Moltke.

Alzoo hebben de Duitsche ministers van oorlog en van buitenlandsche zaken, de rijkskanseliers, de Keizer nimmer iets geweten van dien „wensch" der Strategie, om Nederland te bewegen, eventueel aan Duitschlands zijde een oorlog te gaan voeren. Maar de regeling voor de concentratie der Duitsche krijgsmacht op het Westelijk front, was *toch*, zooals gebleken is in 1914, vele jaren achtereen eigenlijk gegrond op de „gedachte", dat Nederland daartoe wel te vinden zou zijn. Ik kan moeilijk de meening van mij afzetten, dat die regeling dan toch een zéér bedenkelijk karakter droeg, en dat de Strategie daarin zekerlijk op hoogst onvoorzichtige wijze anticipeerde op het gebied van de Staatkunde.

Generaloberst v. Moltke kwam in 1909 tot het besluit, dat het Nederlandsche gebied niet betreden mocht worden. Hij heeft dus tot Augustus 1914 ruimschoots den tijd gehad, om de toch niet zoo eenvoudige „manoeuvre *om* Limburg", zorgvuldig te doen voorbereiden. Maar als er vóór 1909 eens plotseling oorlogsgevaar ontstaan was, zou dat toch waarschijnlijk niet mogelijk geweest zijn en dan zou de „noodtoestand" wellicht *gedwongen* hebben óók de onzijdigheid van Nederland te schenden.

In elk geval is het mijns inziens een fout, een tekortkoming geweest van de Duitsche Strategie, dat men zich niet gehouden heeft aan de leer van v. Clausewitz, en zelfs de Staatkunde eenvoudig *onkundig* gelaten heeft van „den wensch", van „de gedachte" om de operatiën

[1]) Zie *„de Militaire Spectator"* van April 1925, bladz. 222.

op het Westelijk front in te leiden, óók met het betreden van Nederlandsch gebied. En waar de Oberarchivrat Foerster verklaart, dat de „politieke leiding'' *absoluut onbekend gebleven is met* de *mogelijkheid*, waarmede de „strategische leiding'' rekening hield, waar dus de Duitsche diplomatie en de regeering daarvan *onkundig* gebleven zijn, verklaar ik *niet* te begrijpen, op welken grond zoowel Schlieffen als Moltke jarenlang hebben kunnen „denken'', dat die mogelijkheid wèl bestond; en evenmin hoe laatstgenoemde strateeg er toe gekomen is, er zeker van te zijn, dat er van moest worden afgezien.

Het moest toch stellig de taak van de Staatkunde zijn, door haar diplomatie te doen onderzoeken, of er uitzicht bestond om met Nederland te geraken tot een vriendschappelijke overeenkomst in den zin als Schlieffen bedoelde; voorts daaromtrent te berichten, die zaak eventueel verder voor te bereiden, enz.

Maar dan moest de Staatkundige leiding van Duitschland toch ongetwijfeld kennis dragen van dien wensch der Strategie en er mede instemmen!

En ze wist er absoluut niemendal van!

Hoe is dat te rijmen?

De heer Foerster schrijft in te zien, dat het publiceeren van het beweerde voornemen om ook Nederland te overweldigen, in ons land groote ontstemming tegen Duitschland gewekt heeft. Voorts, dat hij de berichten te dier zake stellig *onjuist* noemt, omdat bij gelegenheid gehad heeft, in het Reichsarchiv de officieele documenten te raadplegen, en zich daarbij overtuigd heeft van de onjuistheid der opvatting van de bedoelingen van v. Schlieffen. Hij tracht nu door zijn tegenspraak Duitschland's goeden naam in ons land te herstellen. Hij staat in voor de waarheid van zijn uitingen, en hij zal als geschiedschrijver nadrukkelijk protesteeren, tegen elke poging om de historische waarheid te vervalschen.

Ik moet dat standpunt waardeeren en de opvatting van den heer Foerster eerbiedigen. Ik wil dus niet langer twijfel uiten omtrent zijn tegenspraak. Maar ik handhaaf toch mijn hiervoren uitgesproken bedenkingen, tegen de wijze waarop de Duitsche Strategie zich, in zake de voorbereiding der operatiën op het Westelijk front, heeft losgemaakt van de Duitsche Staatkunde, en zich jarenlang feitelijk niet eens bekommerd heeft over hetgeen deze al dan niet wenschelijk, nuttig en mogelijk oordeelde.

Dat Mevrouw v. Moltke onjuistheden heeft gepubliceerd, is te betreuren; maar de Gravin was toch stellig te goeder trouw. Dat de Generaloberst lijdend was toen hij zijn „Erinnerungen'' opstelde is mogelijk; hij was reeds niet normaal toen de oorlog begon. Dr. Steiner, dien ik een paar maal in *Den Haag* en ook te mijnen huize ontmoette, heeft mij de vroeger van hem ontvangen informatiën mondeling nader bevestigd, en mede verklaard, dat er werkelijk aan-

drang is uitgeoefend, om de uitgaaf van v. Moltke's Gedenkschriften te voorkomen.

V.

Voor Nederland ligt in het voorgevallene bij het ontstaan en gedurende den wereldoorlog de hoogst ernstige les opgesloten, dat het, waar het stellig den vrede wil en niets anders, niettemin **buiten eigen toedoen lichtelijk gevaar kan loopen,** om door de Staatkunde of door de Strategie van eenig ander land, in een oorlog tusschen vreemde natiën te worden gewikkeld of medegesleept.

Ditmaal heeft het geluk ons gediend. Eigenlijk is ons land *toevallig* en volstrekt niet door eigen wijsheid den dans nog ontsprongen!

En daarom is het zoo vreemd, zoo onbegrijpelijk, dat er juist nu zelfs in Nederland, stemmen opgaan die roepen: „geen oorlog meer''! „Ontwapenen! Ons land moet *weerloos* zijn!''

Er is in ons vaderland, ik mag gerust zeggen: *niemand,* die den oorlog wenscht of er naar verlangt. Iedereen vindt hem afschuwelijk. Ik voor mij ben dankbaar, dat ik er nooit aan een heb behoeven deel te nemen, en ik hoop vurig, dat ik er ook nimmer meer een zal beleven; althans een waar Nederland bij betrokken zou kunnen zijn of worden. Maar wie kan een deugdelijken grond aangeven, om te kunnen wenschen of beweren, dat zoo'n oorlog binnen korten of langen tijd niet zal *moeten* worden gevoerd? Dat kan niemand; het is een onmogelijkheid daarvoor eenig houdbaar argument te vinden. Men kan het hopen; zeker. Maar wie kan *in ernst* verklaren, dat hij het *gelooft?* Dat kan niemand, zeg ik nogmaals.

O, het is schoon idealen, illusiën te hebben. Zij bevorderen levenslust en opgewektheid. Maar men ondervindt, dat ze nog al eens wisselen. Als de ervaring leert, dat er een niet te vervullen is, gaat men over tot een ander. Zoo is het nog niet zoo heel lang geleden, een paar jaar vóór den wereldoorlog, dat men in ons land als **„het ideaal''** hoorde verkondigen, dat „Volk en leger één'' moest worden. Men kan in *Den Haag* nog dagelijks op een openbaar plein een steenen herinnering aan dien tijd aanschouwen. En nu is het: „weg met het leger! geen man en geen cent daarvoor!'' Ik weet wel uit welke kringen die laatstbedoelde kreten komen; maar toch zijn daaronder stellig ook wel aanhangers van het vorige, nu afgedankte ideaal!

Dat de oorlog „afgeschaft'' moge worden is hier en daar een *droombeeld* van oud en jong; een oprechte illusie, een eerlijke wensch. Maar het is ook bij zéér velen een leuze, ontstaan door de tijdsomstandigheden waaronder wij leven, maar met minder nobele bedoelingen aangekweekt tot een verwerpelijken waan. Het ziet er in Europa, ja in de gansche wereld waarlijk niet naar uit, dat de kans, de mogelijkheid, te voorzien zou wezen, om internationale conflicten, die als 't ware niet van de lucht af zijn, zonder wapengeweld tot oplossing te brengen.

Laat ik even verklaren, dat ik een oprecht, een warm voorstander ben van de toepassing van het streven, om internationale geschillen en oneenigheden te beslechten door arbitrage of door een uitspraak van het Internationale Hof van Justitie. Wat daardoor reeds bereikt is, verdient de hoogste waardeering, en doet de hoop koesteren, dat langs dien weg in de toekomst nog menigmaal de aanleiding voor een mogelijk *casus belli* uit den weg zal worden geruimd. In dat opzicht stel ik dankbaar vertrouwen in den Volkenbond van *Genève*.

Maar het protocol van 1924, dat de oorlogen systematisch zou beperken, door een regeling waartoe de zelfstandige staten zich vrijwillig zouden verbinden, en waardoor ook een algemeene beperking der bewapening zou worden bevorderd?

Nu, het is *mogelijk*, dat er van dat laatste iets terecht komt, maar als men leest dat een door Amerika bedoeld congres er over zou gaan beraadslagen, maar dat er dan toch van *de legers* geen sprake zou mogen zijn, omdat Frankrijk dat niet wenscht, zoodat de beperking zich tot de vloten zou bepalen, en als men dan tevens verneemt wat de vorige internationale conferentie omtrent die vermindering der oorlogsvloten heeft uitgewerkt, — n.l. minder groote, maar méér kleinere oorlogsvaartuigen — dan kan de verwachting niet zeer hoog gespannen zijn.

En van dat protocol van Genève zal overigens, zooals nu wel algemeen wordt ingezien en onwederlegbaar gebleken is, niet veel terecht komen. Engeland, zijn dominions, Amerika, moeten er niemendal van hebben. Het geeft uiting aan en zoekt kracht voor het streven van Frankrijk, om Duitschland onder den duim te blijven houden; de eigen „veiligheid'' en de voordeelen in den wereldoorlog veroverd, in bezit te houden, met behulp van andere staten. Indien Frankrijk eens waarlijk *grootmoedig* handelde tegenover de natie die het met anderen overwonnen heeft, indien het niet zoo klaarblijkelijk verlangde „den Rijn'', misschien ook wel „de Roer'' en „de Saar'' tot zijn gebied te brengen, indien het ..... ja, ik zou nog een aantal andere desiderata kunnen formuleeren, waardoor de kans op het ontstaan van nieuwe oorlogen aanzienlijk zou verminderen, indien ze inderdaad vervuld werden. Maar er komt toch niets van, en ik zal 't dus maar laten. Zoolang Frankrijk handelt als onder P o i n c a r é en onder H e r r i o t, zoolang de geest van C l é m e n c e a u blijft heerschen en het zoogenaamde *„vredesverdrag''* van *Versailles* — met zijn onvervulbare eischen op onjuiste grondslagen gevestigd — niet radicaal gewijzigd of geheel van de baan is, valt er voor Europa geen staat te maken op rust en vrede. Wraakzucht en haat worden als 't ware kunstmatig aangekweekt. En de moraliteit is algemeen, in ongeveer alle landen, tot een ongekend laag peil gedaald. Van de sowjets en de bolsjewieken spreek ik niet eens. Misdaden, als diefstal, oplichterij, vervalschingen, zelfs moord en doodslag zijn als 't ware dagelijksche courantenlectuur, en worden bedreven, niet alleen door vagebonden en consorten, maar

óók door ontwikkelden, vroegere welgestelden, beambten, hooggeplaatste ambtenaren, in dienst van particuliere instellingen, tot zelfs van gemeenten of van het rijk. Dat is ongetwijfeld óók een der ellendige gevolgen van den wereldoorlog, waarvan men slechts hopen kan, dat de tijd en de vermeerdering der welvaart er verbetering in zullen brengen. Maar het is ongetwijfeld óók een factor waardoor zelfs internationale conflicten veroorzaakt zouden kunnen worden.

En dan heeft de wereldoorlog óók geleerd hoeveel — laat ik het juister uitdrukken: *hoe weinig* — een verbintenis tusschen staten om elkaar of een ander volk niet in een oorlog te wikkelen, te beteekenen heeft. „Een vodje papier! anders niets''!

Maar, zegt men, *Nederland* kan daarom toch wel ontwapenen. Het heeft niets te vreezen, van geen enkel naburig volk; dat is immers in de jaren 1914—1918 afdoende gebleken!

Neen, dat is het niet; zooals ik hiervoren met stellige feiten heb aangetoond. Het heeft meermalen weinig gescheeld, of Nederland was „er bij'' geweest. En het zou lichtvaardig zijn, het zou *onverstandig*, ja **dom** genoemd moeten worden, indien we ons lieten wijs maken, dat we er een andermaal wel wederom zullen „doorrollen'' en er op nieuw „heelhuids'' zullen afkomen.

Ik hoop en verwacht stellig, dat het volk van Nederland zich niet door politieke tinnegieters in de maling zal laten nemen, maar dat het de lessen der geschiedenis, bepaaldelijk die van den wereldoorlog, zal begrijpen en zich die ten nutte zal weten te maken.